

Валија Крава (Грција)
Универзитет „Демокрит“ Тракија
Катедра за историја и етнологија
е-пошта: valia.kravva@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0001-5692-0864>

ЕТНОГРАФИЈА НА МАРГИНИТЕ: СОЦИЈАЛНАТА ПОЛИТИКА И ПЕЈЗАЖИТЕ НА СОЛИДАРНОСТ ВО ЕДЕН ГРАД ВО СЕВЕРНА ГРЦИЈА

Апстракт: Бездомништвото често се третира како трауматска ситуација, неизбежна состојба, крајно лишување од хуманост и социјалност. Бездомниците доживуваат гол живот, животи лишени од човечките квалитети и бескрајно трауматична ситуација. Моето етнографско истражување се фокусира на повеќекратните стратегии на бездомниците, на пример, како овие луѓе го организираат својот заеднички живот во домот за бездомници и како го одомашуваат неодомашениот простор за да создадат подносливи услови, а на животот да му дадат значење. Емоционализирањето на просторот и присвојувањето на просторот ќе бидат разгледани како механизми што се користат за постигнување стабилност, безбедност и постојани идентитети. Појавата на солидарноста добива клучна улога во дискусијата што следи. Така, меѓусебното разбирање и прифаќање се клучните поими истражени во текстот што водат кон похолистичко, помалку пристрасно и подинамично разбирање на ситуацијата со бездомниците.

Клучни зборови: бездомништво, социјална политика, пејзажи на социјална политика, пејзажи на солидарност, етнографско вклучување, емпатично разбирање, емоции, афективност.

Вовед

Солун, лоциран во Северна Грција, е балкански град, кој станува важна туристичка дестинација. Во исто време, овој град опфаќа длабоки економски и општествени нееднакости и асиметрии поврзани со тековните процеси на глобализација. Во 2015 година спроведов петмесечна теренска работа фокусирајќи се на општинските структури за благосостојба, какви што се народните кујни. Од февруари 2017 година до јануари 2019 година спроведов етнографско истражување за бездомништвото; главното место на моето истражување беше општинскиот дом за бездомници. Очигледно е дека Солун се стреми да биде препознаен како модерен западноевропски град, и тоа преку: проекти за гентрификација, стари населби

во фаза на реконструкција, метро во изградба, велосипеди, неколку еколошки транспортни средства и инвазија на Airbnb – сите овие се знаци на нашето време. И, се разбира, многу туристи, Европејци, Американци и во последните години Израелци го посетуваат Солун за да ја видат „сефардската мајка на Израел“ и да прошетаат по улиците што пред Втората светска војна биле полни со Евреи.

Домот за бездомници се наоѓа во Сфагеја, прилично сиромашна област на градот и во исто време област со конфликтна динамика и просторни нееднаквости: на главната улица може да се најде старата железничка станица, од каде што Евреите во 1943 година биле насилно депортирани во концентрациони логори. Може исто така да се види како се спроведуваат интензивните планови за гентрификација, како што е изградбата на големи трговски центри, банки, салони за автомобили, приватни факултети и луксузен хотел со пет ѕвезди наречен MET – интересно е што тој е единствениот таков хотел во градот. Атмосферата е сосема поинаква ако се прошета по малите улочки наспроти хотелот каде што се напуштените нокни клубови, борделите и домот за бездомници. Збунети и конфузни, туристите што се сместени во хотелот со пет ѕвезди MET шетаат во соседството и доаѓаат во контакт со двете лица на Солун, модернизираниот туристички град, но и градот на „несаканите“ и „залудно потрошените животи“ на бездомниците. Бездомништвото во повеќето случаи не е само видливо туку се доживува и преку другите сетила: бездомниците имаат поинаков мирис, различно одат, различно се облекуваат и заземаат простор на поинакви начини. Овој труд е обид да се проблематизира динамиката на бездомништвото и антрополошки да се интерпретира како неместа, без дом. Теориите на модерноста – како крајна консуматорска реалност – ќе се разгледуваат како неопходни предуслови за создавање на „несакани“, „залудни“ и „непригодни“ животи. Интензивните процеси на модернизација неизбежно влијаат врз функционирањето и адекватноста на структурите на социјална политика, кои се чини дека се наоѓаат во длабока внатрешна криза: неолибералната реторика на „големата болна држава“ води кон несоодветни политики за благосостојба и неправилно структурирање на нејзините пејзажи, особено во земјите од Јужна Европа, како што е Грција, кои претрпеа сериозни економски кризи во последните петнаесет години. Во случајот со Грција, таканаречената „економска криза“ беше официјално спомната од премиерот во 2009 година. Ова резултира со добивање економска поддршка од Меѓународниот монетарен фонд (ММФ) и од Европската Унија. Во сите овие години во Грција беа спроведени неколку мерки, особено намалување на платите и пензиите што доведе до неконтролирана инфлација. Систематските напори на ММФ и ЕУ за контрола и намалување на јавниот сектор – кој се сметаше одговорен за економската криза – доведоа до слабеење на структурите на социјална политика и до нефункционалност на институциите за благосостојба.

Така, ситуацијата на проблематични и контрадикторни политики за благосостојба се одрази и се стави во општествен и политички контекст. Дополнително, студиите на случај од моето истражување ќе бидат опишани за да обезбедат етнографски контекст преку холистички пристап, т.н. пристап оддолу нагоре. Главниот фокус на текстот е истражувањето на поимот солидарност и особено кога, како и во кои контексти се поставуваат прашањата за солидарност во текот на моето етнографско истражување. Како што е опишано, од една страна,

солидарноста беше клучот за отворање на моите информатори и за создавање чувства на заемна доверба, што доведе до потребното емпатично разбирање, кое е од суштинско значење за секое теренско истражување. Од друга страна, се чини дека бездомниците се впуштаат во контрадикторни односи на антагонизам и заемна поддршка, од конфликтни односи до односи на заедништво, заемно разбирање и солидарност. Просторот, а особено просторите на бездомниците се одомашени и емотивно исполнети преку материјализирани форми и лични предмети. Така, се чини дека постојат повеќеслојни солидарни односи и афективност, кои ќе бидат етнографски опишани и теоретски испитани. Целта е да се анализираат повеќеслојните солидарности што се чини дека играат основна улога во опишаната етнографија и да се разгледаат во контекст на структурите на социјална политика и во конкретниот случај на општинскиот дом за бездомници.

Модерност, непотрошувачи и „човечки отпад“

Теориите на глобализацијата го нагласуваат зголеменото производство на ризици во современиот живот и последователното „губење на онтолошката сигурност“ и „егзистенцијалната анксиозност“, кои резултираат со ситуации на нерамнотежа и нестабилност на лично и на општествено ниво. Преткапиталистичките општества во минатото не развиле концепт на ризик (Giddens 1999). Ризикот, како концепт создаден и користен во современиот свет, е поврзан со зголемените неизвесности на модерниот живот (на микро ниво и на макро ниво), но и со идните прилики. Во оваа смисла, „ризикот“ има врска со процесите на колонизација на времето и со идејата за „освојување“ на иднината. На пример, Азанде и многу други африкански племиња сосема поинаку ја концептуализирале и ја контекстуализирале идејата за промена: за нив несреќата била резултат на магија, а другите општества верувале дека сè што се случува е условено од богови и духови (Giddens 1991). Така, на некој начин, преткапиталистичките општества имале развиено општествени механизми за да се справат со ризикот, непредвидливоста и општествената нерамнотежа, додека модерните општества се ризични општества *par excellence*, и нашиот модерен свет е дефинитивно „променлив свет“ (*runaway world*), свет полн со промени и ризици (Giddens 1999). Модерноста е култура на генерализирани ризици, а „заштитниот кожурец“ (Giddens 1991) на модерното Јас е сериозно загрозен. Себството во никој случај не е пасивен ентитет, туку тоа е рефлексивно создадено и секојдневно се менува. Затоа, самоидентитетот станува рефлексивно организиран потфат. Во оваа ситуација на генерализирана дезориентација и недоверба се создаваат чувства на лична бесмисленост, што значи дека животот нема што да понуди „реално“ и „позитивно“. Ова станува фундаментален психолошки проблем на доцната модерност. Според тоа, модерноста се гледа како флуидна (Bauman 2006), непредвидлива и страшна, и во извесна смисла се соочуваме со низа неизбежни флуидности и неизвесности.

Сепак, горенаведениот аргумент може да се критикува како премногу едноставен и на некој начин како егзотизирано, романтизирано западно стереотипно размислување. Сите општества во минатото, како и денес, се справувале со

неизвесност, непредвидливост и несигурност, а со тоа и со флуидност и промени. Сепак, тие развиле различни механизми и стратегии за справување со ризиците поврзани со животната средина, климатските промени, обезбедувањето храна, со војната, политичките асиметрии и со оштетените општествени односи. Како што беше наведено погоре, Азанде се справувале со ризичните ситуации преку обвинување дека се резултат на магија и волшебништво. Ризичните ситуации се сметале за несреќни настани што вклучуваат промени или едноставно ситуации што не може да се објаснат поинаку. На пример, несреќата или лошите временски услови или дури и непродуктивен период на лов се објаснувале како „работи што тргнале наопаку“ бидејќи биле под влијание на магичните сили. Ова е традиционална класификација што може да се најде во многу општества ширум светот: на пример, обвинувањата за „урокливо око“ во балканските општества може да се гледаат како паралелен идеолошки механизам во предмодерните општества за да се справат со ризикот, а со тоа и со лични или општествени закани (болести, лоша среќа, економски проблеми итн.). Класичните антрополошки дела од почетокот на 20 век го нагласуваат мноштвото културни космологии со цел да се разбере и да се класифицира „реалноста“; според антропологијата на Малиновски, магиското размислување не е спротивно од рационалното размислување, бидејќи таквата бинарна опозициска шема е модерна конструкција сама по себе. Магијата може симболично да се поистоветува со научното размислување во современите општества. Покрај тоа, неодамнешните етнографии за Азанде (Tsekenis 2020) ја проблематизираат „реалноста“ како западен поим, под влијание на колонијализмот и асиметричните односи на моќ: Азанде не се ирационални, бидејќи магиското размислување не е искривување на реалноста, туку прилично рационален начин да се објаснат несреќните настани и да се конструира космологијата на Азанде. Дополнително, етнографските сознанија и современите дискусии на неколку научни области повторно го воведоа прашањето за магиското размислување во однос на потрошувачкото општество: магиското размислување е на некој начин стратегија за справување со зголемениот консумеризам и стресните безлични економски трансакции. Маршал Салинс, Жан Бодријар и други истакнале дека модерниот консумеризам не може да се анализира главно во рамките на економската сфера. Современиот консумеризам е исто така симболично оптоварен, културно заснован и со тоа и рационален и ирационален. Покрај тоа, искуствата на современите потрошувачи, особено оние што вклучуваат интеракции со природата (како реките, шумите), на пример, рафтинг на река или јогиски ретрити, мобилизираат „магиско“ размислување и дејствување на надеж, суеверија, верувања во мистични кодови и натприродни моќи. Ангажирањето со сите овие модерни природни активности претпоставува прилично драматизирано, перформативно однесување и еден вид трансценденција, но модерна, консуматорска трансценденција. Магиското размислување е исто така употребено во неодамнешните дискусии што го опишуваат модерниот консумеризам како место на повторно маѓепсување. На пример, трговските центри може да се гледаат како места на возбуда, каде што потрошувачите се повторно маѓепсани и затоа дејствуваат ирационално за бескрајно да купуваат (Ritzer 2010). Современиот капитализам (поточно „капитализмите“) постојано се обновува(ат) преку маѓепсаноста на потрошувачите.

Мултидимензионалниот карактер на сложените ситуации на модернизацијата и последователните феномени, како што се урбаната сиромаштија и немаштија, ги наведоа теоретичарите да одат подалеку од статичните описи на глобализираната ситуација и длабински да ја истражат недостапноста во општествена и економска смисла. Арјан де Хан (De Haan 1998) ги поставува прашањата околу ранливоста и правата и го користи поимот „општествена исклученост“ како алтернативен. Се чини дека одредени популации се исклучени од граѓанските права, и тоа создава ситуација на општествена и економска нерамнотежа и асиметричен пристап. Лишувањето е сложен поим: на одредени популации или им е или не им е овозможено да прават одредени работи, и немаат право да имаат општествен и економски пристап. Поимите граѓанско општество, државјанство и систем на социјална политика треба да се сопостават за да се има јасна слика за ранливоста. „Урбаната сиромаштија“, термин што се користи за новите сиромашни живеалишта во градовите, стана главен проблем. Географската и општествената исклученост се ситуации на екстремна ранливост. Според Елен Вратен (Wratten 1995), урбаните сиромашни, новите сиромашни и до одреден степен искуството на долготрајна сиромаштија симболизираат држава со негативно значење, како прогонувачки, бирократски механизам што се обидува да ги регулира активностите на луѓето без вистински да ги разбере нивните потреби. Ова резултира со ситуација на општествен стрес, генерализирана недоверба и конфликт со државната власт.

Модерноста, како што беше опишана, се гледа како флуидна (Bauman 2006), непредвидлива и страшна, и во извесна смисла се соочуваме со низа флуидности и неизвесности. Модерниот живот неизбежно има свои отфрлени поединци, особено производство на „човечки отпад“ или „залудно потрошени животи“ (Bauman 2004). Според горенаведената анализа, модернизацијата создава непотребни популации на мигранти и бегалци, луѓе што не се посакувани и кои не можат да живеат „одржливи“ животи. Ако се вратиме назад и ја преиспитаеме анализата на Даглас за загадувањето и табуто (Douglas 1966), би можеле да тврдиме дека човечкиот отпад наликува на она што таа го нарече „материја надвор од своето место“: растечка бројка на луѓе што се лишени од соодветни средства за преживување. Во оваа смисла, зголемениот број на урбани сиромашни, невработени и депресивни луѓе може да се гледа како олицетворение на човечки отпад и, дефинитивно, на девијантна популација, „материја надвор од своето место“. Затоа, се соочуваме не само со ситуација на личен ризик и анксиозност туку и со генерализирана и драматична ситуација на зголемен општествен ризик, урбани стравови и генерализирани безбедносни стравови.

Невработеноста може да се гледа како апсолутен модерен проблем. Тоа е абнормална состојба, аномалија во модерните општества во кои „целосните“ членови се пред сè класифицирани како производители (Bauman 2004). Работен однос со полно работно време не е само пожелна општествена состојба туку и нејзина крајна дестинација и основен предуслов за општествено уредување и системска репродукција. Модерните општества се општества што го почитуваат производството, а во исто време потрошувачкиот и консуматорскиот начин на живот се високо ценети. Со други зборови, некако се префрливме од работната етика кон етика на потрошувачка и култура на консумеризам. Луѓето што не можат

да се класифицираат како производители или потрошувачи веднаш претставуваат проблематичен „друг“, погрешна категорија, закана за општествената рамнотежа и напредок. Тие луѓе се „новите сиромашни“, кои не можат да произведуваат или да консумираат, и тоа има огромен ефект врз начинот на кој се доживува сиромаштијата во современиот свет.

Ситуацијата на постсоцијалните политики и кризата на системите за благосостојба

Намалувањето на социјалните политики на државата и строгите скратувања доведоа до ситуација на „постојано штедење“ (Starke 2006), и целата ситуација неизбежно резултира со слабење на тие социјални политики и со „болно“ општество. Теоретичарите тврдат дека постои разновиден јужен модел и јужен тип на социјални политики во земјите како Грција, Италија, Португалија и Шпанија. „Синдромот“ на социјални политики на југот во грчкиот случај го одразува општиот кризен пејзаж што земјата го доживува во последните неколку години, речиси две децении од глобалната финансиска криза. Така, системот на благосостојба во Грција е прилично хаотичен и неорганизиран, главно поради големата апсурдна бирократија, нискиот степен на учество на државата во сферата на социјалните политики, бидејќи има неколку различни ставови што се исто така вклучени, како што се оние црквата, волонтерството и добротворноста, а исто така и поради обемиот клиентелизам и покровителски механизми. Оваа ситуација води до неспособност да се изградат ефективни, формални, кохерентни административни структури.

Во сите разговори што ги имав со социјалниот работник на Општината, таа го потенцираше фактот дека „Општината прави многу повеќе од првично планираното“ и дека всушност „го прави она што државата е должна да го прави“. *Kallikratis*, Законот за обединување на општините, кој беше воспоставен во 2010 година, ги пренесе сите национални социјални политики од големата префектура Македонија на Општината Солун. Значи, во моментот има „дезориентираност“, „премногу работа што треба да се заврши“ и „недостиг на кадар“, што резултира со „неспособност за справување со зголемените општествени потреби“. Постојано ми велеше дека обемот на работа што го има е огромен, и „државата всушност сега ја промовира соработката со невладините организации како единствено решение“. Таа тврди дека тоа е „поради економската криза“ и поради тоа што државата нема пари да плаќа дополнителни вработени.

„Верувам дека треба да се организира волонтерската работа за да може таа да функционира правилно. Знаете, кога имате луѓе што немаат координација, волонтерската работа може да биде пречка, а не вистинска помош... Сега, бидејќи државата нема пари, ме тера да работам во овие структури за управување со сиромаштијата со членови на НВО, кои не се платени директно од државата. Тие или се

платени од ЕУ или работат на волонтерска основа. Во ред, соработката е добра, но може да биде и тешка, може да се појават проблеми.“

Секојпат кога сакаше да ме запознае со членовите на НВО, даваше коментар:

„Тие не се многу искусни, но се подготвени да помогнат...“

Во сите случаи кога беа присутни социјални работници од НВО, таа беше таа што го преземаше разговорот, ги прекинуваше за да додаде „важни“ информации, честопати водејќи ја целата дискусија. Еднаш, таа отворено призна дека, доколку би била одговорна за невладините работници, работите би функционирале на многу попродуктивен начин. Итната социјална помош може да се гледа како дел од политиките на удобност што ја користат социјалните служби на Општината Солун со цел да се управува со урбаната сиромаштија. Тоа вклучува народна кујна, која се одржува во отворен центар за нега на стари лица (*kentro anoiktis prostasias ilikiomenon*), институција основана во текот на 80-тите години во Грција кога тогашната социјалистичка влада презела голем број социјални интервенции. Другата општинска народна кујна во градот е воспоставена во подрумот на една неокласична зграда што ѝ припаѓа на црквата и е координирана од претставник на локалниот црковен совет (*epitropos*) и од жени од црковниот добротворен совет (*philoptoho*). Општината е вклучена и во дистрибуцијата на бесплатни прехранбени производи на социјалните пазари (*koinonika pantopoleia*): сиромашните семејства, невработените, бездомниците и оние што се без никакво осигурување (*aporoι, anergoi, anasfalistoι*) можат да одберат одредени прехранбени производи со помош на картички обезбедени од Општината. На луѓето им се доделува картичка и, според нивните потреби, како што ги дефинира социјалниот работник, им се дозволува да потрошат одредена сума пари за да ја добијат храната што им треба.

Дирекцијата за социјална политика на Општина Солун се наоѓа во нова шесткатна зграда наспроти железничката станица на градот, во прилично сиромашна област во близина на центарот. На првиот и вториот кат луѓето треба да чекаат во долги редици, да пополнат формулар и да ги дадат своите документи за да можат да бараат бенефиции. На третиот кат се наоѓа Одделението за здравствена политика, каде што лекарите прегледуваат, вакцинираат деца и даваат совети за здрава и балансирана исхрана. На четвртиот кат има канцеларија социјалниот работник од Одделението (единствен во Општината), а исто така таму се наоѓа и канцеларијата на психологот каде што се дава „психолошка поддршка“, се одржуваат сеанси за поединци што се чувствуваат депресивно или фрустрирано и може да се побара совет и помош. На петтиот кат е канцеларијата на директорот за социјална политика, а на последниот, на шестиот кат, на заменик-градоначалничката.

На петтиот кат се наоѓа и социјалниот пазар на Општината во кој работат членови на една локална невладина организација. Освен прехранбени производи складирани на големи дрвени полици, како масло, конзервирани домати, тестенини, ориз, сол, мармалади, бисквити итн., може да се најде и голем избор на ткаенини. Како што ми објаснија луѓето од невладината организација, оваа програма е делумно финансирана од ЕУ, и тие работат во соработка со Општина Солун. ЕУ обезбедува некои пари, така што членовите на невладините организации се платени

за нивната работа, но не се покриваат сите трошоци. Всушност, како што ми кажа една вработена од Општината, „социјалните работници добиваат исто како и чистачките“, што таа го сметаше за „тотално неправедно“.

Социјалната грижа во ерата на постблагосостојбата се карактеризира со она што се нарекува „големата болна држава“, ситуација што резултира во „скршено општество“ според Пет Каплан (Caplan 2016) – општества како што е Обединетото Кралство, полно со народни кујни што не успеваат да ги задоволат потребите на вистинските луѓе и да дадат долгорочни решенија за сиромаштијата (Caplan 2017). Општите намалувања на социјалните услуги, недостигот на персонал и официјалната реторика за „лична одговорност“ се некои од факторите што придонесуваат социјалната грижа и мерките на државата да бидат флуидни и фрагилни и во повеќето случаи нефункционални и несоодветни. Така, растечката криза на системот на социјална политика во целина се чини дека сè повеќе и повеќе се продлабочува, и оваа ситуација се доживува и се сфаќа како необична сегашност (Knight, Stewart 2016) и неизвесна иднина, што предизвикува збунетост, разочарување и депресија. Дискусијата за постмодерното ризично општество (Beck 2005) ја нагласува кризата на социјалната политика на државата, постојаното производство на ризици и подемот на поиндивидуалистичко општество, кое остава простор за создавање алтернативни форми на солидарност (Taylor-Gooby 2011).

Моите соговорници ги опишуваат следните чекори за да се добие пристап до Одделението за социјална политика: да се помине низ „интервју“ со социјалниот работник за да се одлучи за „итноста на состојбата“, па да се биде понатаму упатен кон тоа што треба следно да се прави. За користење на социјалниот пазар, луѓето треба да донесат неколку документи, и според инволвираните членови на НВО: „Во некои случаи на тие луѓе им е навистина тешко да ги соберат сите овие документи и им е трошок дури и да направат фотокопии. Дополнителна тешкотија е тие да бидат потпишани од официјалните власти“. Бирокуратските одложувања и конфузијата беа нешто што дури и вработените во Општината отворено го критикуваа:

„Луѓето што одобруваат и потпишуваат апликации во ова Одделение создаваат толку многу забуни, прво бараат едно, а по три месеци им треба нешто друго. Толку многу потпишани документи! Јас навистина не ја гледам поентата. Пред скоро време една жена што бараше бенефиции почна да вреска во мојата канцеларија! Не знам што да ѝ кажам, и знаете што? Таа е во право!“

Еден ден по мојата посета на Одделението за социјална политика отидов до блиската автобуска станица. Одеднаш, средовечен маж со долга коса и сиромашна облека почна да вика:

„Ќе ја запалам Проноја, овој бордел! Сум бил многу пати таму, и постојано ме прашуваат за сите овие глупави документи. 'Личната карта не ви е доволна.' Искрено, сè што треба е малку гас за да запалите оган во ова одвратно место!“

Навистина видно бесен и фрустриран се качи во автобус и замина.

Домот за бездомници: Солидарност и солидарности

Домот за бездомници се наоѓа на западниот крај на градот, во Сфагеја, прилично сиромашна и обезвреднувана област. Областа е преполна наутро, но навечер се смета за опасна. Како што беше опишано претходно, целата област минува низ процес на гентрификација: нови важни административни згради како банки, приватни колеџи, трговски центри, општински канцеларии и секако МЕТ, хотелот со пет ѕвезди споменат претходно. Сепак, може да се почувствува и да се вкуси страв, несигурност и контрасти насекаде наоколу. Сиот овој „развој“ и модернизација неминовно го опкружуваат домот за бездомници, таму има луксузни, модерни згради покрај валканите напуштени куќи, старите фабрики, ѓубрето на улица и смрдливата вода од дождот. Мирисот на нееднаквоста создава контрадикторни мирисни пејзажи и чувства кај оние што работат или поминуваат таму, па дури и кај туристите што престојуваат во МЕТ, но немаат јасна слика за целата област. Ситуацијата на бездомниците може да се опише како модерна дистопија, опасна ситуација, ситуација на социјална и економска исклученост. Бездомниците се заробени во ситуација ни ваму ни таму, лиминална состојба што ги држи надвор од потрошувачкиот живот и од мобилноста на модерниот град. Тие се исто така невидливи, односно можат да се најдат само на одредени места, како што е Сфагеја, исклучени од местата на консумеризам *par excellence*, како што се аеродромите или трговските центри. Покрај тоа, бездомниците се поврзуваат со „опасни мириси“ и живеат на места каде што мириса „лошо“. Пол Столер (Stoller 1989) ја истакна улогата на сетилата во антрополошката теренска работа; етнографските работи можат да имаат вкус, а тоа ги прави значајни. Неговата теренска работа кај народот Сонгхај отвори прашања за етнографија на вкусовите и за сетилна отвореност.

Општинскиот дом за бездомници вдува до 70 лица, и мажи и жени, има две соби во кои спијат и заедничка просторија (кујна и дневен простор). Социјалните работници работат во смени, а ноќе има и психолог, медицинска сестра и чувар. Луѓето влегуваат во 7 навечер и мора да излезат во 9 часот следното утро. Бездомниците треба да добијат потврда од јавна болница (или од лекарите без граници) дека не се ментално болни и дека се „чисти“ од какви било сексуално преносливи болести. Бездомниците треба да се дезинфицираат кога влегуваат во домот, да се пријават и да се избањаат пред да вечераат. Може да се кажат многу работи за тоа колку се следат голите животи на бездомниците и до кој степен треба да се управуваат нивните тела и да се отстранат и дезинфицираат „опасните мириси“. Сите горенаведени аргументи отвораат прашања на биополитички режими и практики што се воведуваат со цел справување со „девијантната“ непредвидлива и до одреден степен несоцијализирана состојба на исклучување, каква што е навистина состојбата на бездомниците.

Поимот солидарност има долга традиција во општествената анализа: од Диркем, кој стави акцент врз социјалната кохезија на крајот на 19 век, до поприменетите верзии за тоа што значи солидарноста во повоениот свет, кој доживува низа економски, политички и општествени кризи. Според Ракопулос (Rakopoulos 2015), солидарноста за време на грчката економска криза била изразена како активизам за храна во градот Солун и исто така како реакција на централизираните, формалните економски трансакции. Ситуацијата резултира со движење против посредници и развој на неформална, локализирана економија заснована на локални мали производители и пораст на локални задруги како што е BIOSCOOP (со агенда за пријателска околина). Според Ракопулос, економската криза во Грција резултира со стратегии за „скриена социјална политика“. Така, солидарноста се појави како спорно, политизирано поле, со пробивна природа, или реципроцитет и неформалност. Во последните години на сериозна криза, активистичката идеологија за храна секако станува сè попопуларна, но не успеа да убеди многу мажи и жени што имаат семејства.

Како што коментираше еден од моите информатори:

„Сето ова движење беше доста популарно минатата година, но не е така сега. Започна како реакција против нацијата, но не мислам дека ги постигна своите првични цели. И на крајот на краиштата, не знаете дали тие не ги прекрстуваат бугарските компири во грчки компири! Претпочитам размена на храна помеѓу моето семејство, на овој начин можам да бидам сигурен во храната што им ја давам на моите деца“.

Други информатори коментираа дека храната што се продава во кооперативните супермаркети „не е воопшто евтина“, така што „нема поента“ да се купуваат исклучиво прехранбени производи оттаму. Навистина, големите синџири на супермаркети можат да имаат многу конкурентни цени. Општо прифатено е дека тие имаат тенденција да нудат храна со низок квалитет по многу ниски цени, нешто што е прилично примамливо за оние што не можат да си дозволат да трошат многу. Сепак, ситуацијата што се појавува е збунувачка и сложена бидејќи се заземаат многу спротивставени ставови. Ракопулос (Rakopoulos 2015) тврди дека модерното општество мора да се гледа како ризично општество, а солидарноста како општествена динамика што се развива во согласност со пошироката општествена промена преку нејзино зајакнување и преземање нови, непредвидливи насоки што резултира со нови релации. Сепак, модерните ризици се сметаат одговорни за ерозијата на социјалната политика на државната солидарност (Taylor-Goody 2011) и за тоа што повеќето општествени и економски проблеми резултираа со социјална поларизација што доведе до „децивилизирачка состојба“ и пад на меѓусебната емпатија (Rodger 2003).

Да се вратам на моето етнографско истражување и на фокусот на овој текст; едно од прашањата што треба да се решат е солидарноста, всушност солидарностите, во множина: од една страна, етнографскиот ангажман се анализира како етнографска стратегија, исто така и како средство за вклучување во животот на информаторите. Во мојот случај, јас бев таму како истражувач и во

исто време како волонтер подготвена да им помогнам на тие луѓе и да им обезбедам облека, кафе и чај. По многу посети, луѓето се чувствуваа сè попријатно со мене, ги споделуваа своите стравови, мислења, искуства од улица и во исто време ме поканија да бидам дел од нивното секојдневие: игравме карти, слушавме музика, гледавме телевизија. Една од моите информаторки, Зои, постојано ме покануваше во нејзината соба за да ѝ помогнам да стави икони на ѕидот и заедно да се помолиме, така што „Бог ќе ни даде сила да продолжиме...“. Како што поминуваше времето, се чувствував сè повеќе и повеќе ангажирана, доживувајќи етнографска емпатија и вклученост. Она што стана очигледно по моите први посети е фактот дека научното одвојување е апсолутно невозможно кога се влегува во чувствително етнографско поле. Солидарноста во мојот случај беше доживеаното емпатично разбирање што доведе до зголемено учество, заемност, споделување и чувства на реципроцитет. Значи, дискусијата главно се фокусира на прашањата на вклученоста, емпатијата и ангажманот на етнографот. Колку повеќе истражував, толку повеќе се чувствував вклучена и го наоѓав своето етнографско Јас во односите на солидарност и реципроцитет. Бев таму за да им помогнам да ја олеснат нивната тешка реалност – или барем така се надевав – бев таму за да ги поддржам на кој било начин, и тие ми возвратија со тоа што ме прифатија и ме вклучија. Според нив:

„Изгледа дека се грижиш за нас, се чини дека си добра, те сакаме овде...“

Од друга страна, се чини дека бездомниците се вклучени во односи на меѓусебна поддршка и меѓусебна солидарност. Моите информатори создадоа меѓу себе многу силна врска, од антагонизам до меѓусебна поддршка и чувства на солидарност. Споделувањето на истата судбина често резултираше со чувства на размена и реципроцитет. Како резултат на тоа, тие создадоа пејзажи на внатрешна социјалност, како што јас ја нарекувам: тие често играа карти или гледаа телевизија заедно и ги разменуваа своите лични предмети, како таблети или преносни полначи, создавајќи чувство на разбирање за сличната ситуација со која се соочуваат и изразувајќи чувство на заедништво, чувство на сличност и заедничка припадност. Меѓу нив ги споделуваа и прехранбените производи што ги купиле (државата им дава по 100 евра секој месец), како бисквити, чоколади и кикиритки. Секогаш кога игравме карти заедно, тие ме почестуваа со некое јадење и изгледаа навистина гордо што се во можност да споделат. Ова создавање внатрешни солидарни пејзажи беше постојана тема што ја разгледував во мојот теренски дневник:

„Фатени во истата замка, исклучени од останатото општество, бездомниците се чини дека се впуштаат во односи на меѓусебно разбирање и поддршка. Една вечер Елијас ми рече: ’Имам пари и купив таблет и преносен полнач. Ги давам на секој што има потреба од нив. Некои луѓе овде не можат да си дозволат да купат такви работи. Зошто да не ги споделам моите работи? Се чини прилично утешно; на крајот на краиштата, сите ние сме жртви на истата ситуација...“

Емоционализирање на солидарноста: Афективни пејзажи на солидарност

Улогата на емоциите е клучна за да се разбере и да се концептуализира градот, граѓанството и просторот. Емоциите обликуваат како го доживуваат градот оние луѓе на кои им треба некаква помош и создаваат емотивно платно, еден вид емотивна географија. Се чини дека бездомништвото е хаотична, стигматизирана и несакана ситуација. Бездомниците доживуваат лутина, недоверба, и во исто време изгледа дека се впуштаат во односи на меѓусебна поддршка и солидарност. Сепак, се смета дека оваа ситуација секогаш е под прашалник, флуидна и фрагилна. Кажано со нивни зборови:

„Неколку часа пешачење низ градот ни изгледа како цел месец... Ноќта брзо поминува, со нешто за читање, молитва. Но, поминувањето на денот е толку тешко. Лутаме ваму-таму без причина. Се чини дека времето застанува. Посакувам еден ден да си го најдеме патот. Лутаме ваму-таму, секој ден, немајќи што да правиме... Секако дека има кафулиња со евтино кафе. Секој овде го поминува денот во градот шетајќи и лутајќи сè до 7 часот попладне. Потоа доаѓаме овде да најдеме некаков мир, да се одмориме... Ако сакате да дознаете повеќе за нашите животи, дојдете овде да преспиеите. И мириснете ги смрдените нозе и слушајте други како ’рчат. Зошто треба да го трпиме сето тоа? Малку е лицемерно, знаете, и ние сме луѓе!“

Археологијата на бездомништвото и наследството на бездомниците, односно материјалните траги на бездомниците во урбаното опкружување, се неодамнешни области на проучување. Според нив, бездомниците, во етнографски контексти, градат свои урбани стратегии и начини за создавање простор за да го одомашат неодомашениот простор, да го присвојат и во извесна смисла да го претворат она што е јавно во приватно, да го поседуваат непознатото, да направат свои „куќи“ и да си го организираат живеењето во градот. Да бидат дома каде и да се најдат, да се одморат, да спијат, да си го поминуваат времето и да си го направат својот дом. Ајде да видиме некои стратегии за создавање простор, домаќинска географија, како што вели Цимерман, со употребата на артефакти, материјали и предмети за да се чувствува „припадност, сигурност, удобност, одмор, можеби љубов како обид од некој што го нема тоа да направи дом, иако ќе биде минлив“ (Zimmerman 2016: 257).

Гледајќи ги повторно сликите што ги направив за време на моето истражување, сфаќам дека просторот за луѓето во домот е неперсонализиран, а со тоа и непријателски. Затоа бездомниците се обидоа да го направат просторот повеќе свој, да го присвојат и на тој начин да го одомашат она што е неодомашено. Рене Хиришон го опиша случајот со малоазиските бегалци што се населиле во Јеранија, населба во Пиреја. Таа го употреби терминот „домаќинска географија“ со цел да разговара

за чувствата на загуба и отугеност што ги доживеале бегалците. Многумина од нив донеле икони и други предмети со себе за да создадат место што ги потсетува на нивните стари простори и на тој начин да ја одомашат непознатата непријателска, безлична нова средина. На сличен начин собите во домот се надополнуваа со лични предмети: влечки, радија, весници, книги. До женските кревети видов мечиња, напишани белешки, и на нивните кревети можеше да се најдат многу налепници со слогани како „љубов засекогаш“. Бидејќи се чувствуваа сè попријатно во мое присуство, Софија, една средовечна жена, ме покани во својата соба: „Мораш да ми помогнеш да ги ставам овие налепници на ѕидот над мојот кревет. Тие ја прикажуваат света Богородица и нашите светци“. Бев навистина среќна што ѝ помогнав, и откако завршивме, таа рече: „Сега мора да се молиме, треба да се молиш со мене“. Се согласив и се чувствував како да се случува невидлива интеракција на солидарност и меѓусебно споделување. Просторот беше одомашен преку материјализирање на вредностите, а јас бев прифатена како „инсајдер“, рамноправен член на оваа маргинализирана култура. Како да преовладуваа солидарните односи и го направија непријателскиот простор да биде „наш“, домашен простор.

Етнографската студија за домот за бездомници во Солун ја проширува дискусијата за лиминалност и несигурност, бидејќи се соочуваме со луѓе што се на маргините, кои ја оспоруваат нивната маргиналност и стратешки управуваат со нивното бездомништво. Студиите за засолништата и за мерките против сиромаштијата – прилично квантитативни – (Arapoglou, Gounis, Siatista, 2015) се согласуваат дека бездомништвото често се третира како пасивна човечка состојба што треба да се управува и да се надгледува од „специјалисти“, така што лишените „голи“ животи стануваат, всушност, лишени од каква било акција и самоодлука. Сепак, етнографското истражување ги демистифицира стереотипите, го открива управувањето со оваа лиминална состојба од самите бездомници и дава приоритет на инсајдерскиот пристап, со што се сфаќа на кои начини бездомниците го толкуваат и го отелотворуваат бездомништвото за да создадат одржливи, подносиливи, прифатливи животи. Како што се тврди (Farrington, Robinson 1999), интересно е да се погледнат одблиску стратегиите што луѓето ги преземаат со цел да се справат со несигурноста и да одржат стабилен идентитет. Со други зборови, антропологот треба да ги испита ритуалите на секојдневното социјализирање на бездомниците заедно со перцепцијата на бездомниците за времето и просторот.

Крај без крај

Етнографската студија за домот за бездомници во Солун ја проширува дискусијата за прашањето на солидарноста. Како што беше анализирано во текстот, солидарноста беше главна етнографска стратегија и на моменти вредна методолошка алатка за мене како истражувач. Од друга страна, солидарноста беше стратегија меѓу бездомниците за да се постигне поодржлив живот, да се создаде чувство на заедништво, да се даде значење на нивното бездомништво и да се управува со нивната несигурна ситуација. Тоа секако беше механизам за

создавање значајни, подносиливи животи во несигурен, модерен систем. На крајот на краиштата, бездомништвото не треба да се третира како пасивен статус, бидејќи бездомниците презедоа одредени активности – меѓу нив и солидарностите – со цел да раководат со нивната ризична ситуација и да ги одомашат своите неодомашени искуства.

Литература

- Agamben, Giorgio. 1995. *We Refugees*, www.egs.edu/faculty/agamben/agamben-we-refugees.html , пристапено во ноември 2013.
- Arapoglou, Vassilis, Gounis, Kostas, Siatista Dimitra. 2015. „Revisiting the concept of Shelterisation: Insights from Athens, Greece“. *European Journal of homelessness* 9(2), 137–157.
- Arnould, Eric. 1999. „Making Consumption Magic“. *Journal of Contemporary Ethnography* 28(1), 33–68.
- Bauman, Zygmunt. 2004. *Wasted Lives: Modernity and its Outcasts*. London: Polity Press.
- Bauman, Zygmunt. 2006. *Liquid Fear*. London: Polity Press.
- Bauman, Zygmunt. 2007. *Consuming Life*. Cambridge: Polity Press.
- Beck , Ulrich. 2005. *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage.
- Caplan, Pat. 2016. „Big society or broken society? Food banks in the UK“. *Anthropology Today* 32(1), 5–9.
- Caplan, Pat. 2017. „Win-win? Food poverty, food aid and food surplus in the UK today“. *Anthropology Today* 33(3), 17–22.
- De Haan, Arjan. 1998. „Social Exclusion: An Alternative Concept for the Study of Deprivation?“. *IDS Bulletin* 29(1),10–19.
- Douglas, Mary. 1966. *Purity and Danger. An analysis of the concepts of Pollution and Taboo*. London: Routledge.
- Evans-Pritchard, Edward. 1937. *Witchcraft, Oracle and Magic Among the Azande*. Oxford: Clarendon Press.
- Farrington, Alice, Robinson, Peter. 1999. „Homelessness and Strategies of Identity Maintenance: A participant Observatiopn Study“. *Journal of Community & Applied Social Psychology* 9, 175–195.
- Fassin, Didier. 2007. „Humanitarianism as a Politics of Life“. *Public Culture* 19(3), 499–520.
- Foucault, Michel. 1980. „Questions on Geography“. Во: C. Gordon (ed.). *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972 – 1977*. New York: Pantheon.
- Giddens, Anthony. 1991. *Modernity and Self Identity: Self in the Late Modern Age*. London: Polity Press.

- Giddens, Anthony. 1999. *Runaway Worlds*. London: Profile Books.
- Goffman, Erving. 1963. *Stigma: Notes on Management of Spoiled Identity*. New York: Simon and Schuster.
- Hart, Keith. 2010. *The Human Economy*. London: Polity Press.
- Harvey, David. 1990. *The Condition of Postmodernity: An Inquiry into the Origins of Cultural Change*. London: Blackwell.
- Kiddey, Rachel, Schofield John. 2011. „Embrace the Margins: Adventures in Archaeology and Homelessness“. *Public Archaeology* 10(1), 4–22.
- Knight, Daniel, Stewart, Charles. 2016. „Ethnographies of Austerity: Temporality, Crisis and Affect in Southern Europe“. *History and Anthropology* 27(1), 1–18.
- Kravva, Vasiliki. 2014. „Politicizing hospitality: The emergency food assistance landscape in Thessaloniki“. *Hospitality & Society* 4(3), 249–274.
- Low, Setha M. 1996. „The Anthropology of Cities: Imagining and Theorizing the City“. *Annual Review of Anthropology* 25, 383–409.
- Lyon-Callo, Vincent, Brin, Hayatt. 2003. „The Neoliberal State and the Depoliticization of Poverty: Activist Anthropology and Ethnography from Below“. *Urban Anthropology* 32(2), 175–204.
- Malinowski, Bronislaw. 1954. *Magic, Science and Religion and Other Essays*. New York: Doubleday.
- McCarthy, Lindsey. 2013. „Homelessness and Identity: a critical review of literature and theory“. *People Place & Policy Online* 7(1), 46–58.
- Narotzky, Suzana. 1997. *New directions in economic anthropology*. London: Pluto Press.
- Rakopoulos, Theodore. 2014. „The Crisis seen from below, within and against: from Solidarity Economy to Food Distribution Cooperatives in Greece“. *Dialectical Anthropology* 38(2), 189–207.
- Rakopoulos, Theodore. 2015. „Solidarity’s tensions: Informality, Sociality and the Greek Crisis“. *Social Analysis* (59)3, 85–104.
- Ritzer, George. 2010. *Enchanting a Disenchanted World. Continuity and Change in the Cathedrals of Consumption*. London: Sage.
- Rodger, John. 2003. „Social Solidarity, Welfare and Post-Emotionalism“. *Jnl Soc. Pol.* 32(3), 403–421.
- Rozakou, Katerina. 2012. „The Biopolitics of Hospitality in Greece: Humanitarianism and the Management of Refugees“. *American Ethnologist* 39(3), 562–577.
- Starke, Peter. 2006. „The Politics of Welfare State Retrenchment: A Literature Review“. *Social Policy & Administration* 40(1), 104–120.
- Stoller, Paul. 1989. *The Taste of Ethnographic Things. The Senses in Anthropology*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Taylor-Goody, Peter. 2011. „Does Risk Society erode welfare state solidarity?“. *Policy & Politics* 39 (2), 147–161.

- Tsekenis, Aimilios. 2020. *Africa and African anthropologies. Colonial and post-colonial ethnographies* (in Greek). Athens: Patakis.
- Wratten, Ellen. 1995. „Conceptualizing Urban Poverty“. *Environment and Urbanization* 7, 11–38.
- Zimmerman, Larry. 2016. „Homeless, home-making, and archaeology: To be at home wherever I find myself“. In: M. Billie, T. F. Sorensen (eds.). *Elements of Architecture. Assembling Archaeology, Atmosphere and the performance of building spaces*. Oxfordshire: Routledge, 256–272.